

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YÛNUS EMRE'DEN MEHMED ÂKİF'E ŞİİR
ÖZEL SAYISI
YIL 7, ARALIK 2021

Burçin KARTER

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Yüksek Lisans Mezunu
Çanakkale/TÜRKİYE
burcinkenar@gmail.com
ORCID

**BİR SÛFÎ VE KALENDERİN
MÛNÂZARASI: MÛNÂZARA-İ
FUKARÂ**

DEBATE OF A SUFI AND
KALENDER: MUNAZARA-I FUKARA

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 10.09.2021	Received Date: 10.09.2021
Kabul Tarihi: 22.11.2021	Accepted Date: 22.11.2021
Yayımlanma Tarihi: 31.12.2021	Date Published: 31.12.2021

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Karter, Burçin, "Bir Sûfî ve Kalenderin Münâzarası: Münâzara-i Fukarâ", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yûnus Emre'den Mehmed Âkif'e Şiir Özel Sayısı, Aralık 2021, s. 331-343.

Karter, Burcin, "Debate of a Sufi and Kalender: Munazara-i Fukara", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Special Issue of Yunus Emre to Mehmed Akif, December 2021, p. 331-343.

10.28981/hikmet.993625

Burçin KARTER

BİR SÛFÎ VE KALENDERİN MÜNÂZARASI: MÜNÂZARA-İ FUKARÂ*

DEBATE OF A SUFI AND KALENDER: MUNAZARA-I FUKARA

ÖZ

Münâzaranın tanımı ve kökeni üzerine günümüzde çeşitli çalışmalar yapılmış, bir tarz mı yoksa tür mü olduğu her zaman tartışma konusu olmuştur. 14. yüzyıldan 19. yüzyıla değin manzum ve mensur pek çok münâzara muhtevalı eser kaleme alınmıştır. Konu çeşitliliği bakımından sayı artmış ancak 19. yüzyıla doğru münâzara yazımında bir azalma görülmüştür. Bu türde yazılan eserler, içerik itibarıyla kalem-kılıç, gece-gündüz, bülbül-karga, bahar-kış, gül-bülbül, efyûn-bâde, rind-zâhid gibi birbirine karşıt olan iki varlığın münâzarasından oluşmaktadır. 17. asır Mevlevî şeyhlerinden olan Şeyh Mehmed Vâni tarafından kaleme alınan Münâzara-i Fukarâ, uzletin mi yoksa seyahatin mi dinen daha faydalı olacağıın işlendiği bir münâzaradır. Müellif, bu eseri bizzat şahit olduğu tartışmadan esinlenerek sûfî-i mücâvir ve kalender-i müsâfir ininde bahsi geçen konuyu bu iki tipi karşılıklı konuşturarak işlemiştir. Münâzarada delil getirmek önemli olduğundan iddia ettikleri düşünceleri ise sık sık manzume, âyet, hadis, kelâm-ı kibârlarla desteklemiştir. Bu çalışma, tasavvufî muhtevaya sahip olan Vâni'nin Münâzara-i Fukarâ adlı eseri etrafında ele alınmaktadır. Amacımız eseri ve yazarı tanıtmak, eserle ilgili bilgi vermektir. Yazarla ilgili tezkire ve biyografik kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmadığından çalışmamızın gerek edebiyat tarihine kazandırılmasına ve gerekse yazar ve eserle ilgili yapılacak sonraki çalışmalara kaynaklık etmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Münâzara, Şeyh Mehmed Vâni, Münâzara-i Fukarâ, Sûfî, Kalender.

ABSTRACT

Various studies have been conducted on the definition and origin of the debate, and it has always been a matter of discussion whether it is a style or a genre. From the 14th century to the 19th century, many works in poetry and prose containing debates were written. The number increased in terms of subject diversity, but there was a decrease in the writing of the debate towards the 19th century. The works written in this genre consist of the dialogues of two beings that are opposed to each other, such as pen-sword, night-day, nightingale-crow, spring-winter, rose-nightingale, opium-wine, deboner-ascetic. Written by Sheikh Mehmed Vâni, one of the Mevlevî sheikhs of the 17th century, Münâzara-i Fukarâ is an argument about whether reclusion or travel will be more beneficial for religion. Inspired by the discussion he personally witnessed, the author has dealt with the subject mentioned in the sûfî-i mücâvir and kalender-i müsâfir by making these two types talk in this work. Since it is important to bring evidence in the debate, they frequently supported their claim with poems, verses, hadiths and apothegms. This study is handled around Vâni's work named Münâzara-i Fukarâ, which has an Islamic mysticism content. Our aim is to introduce the work and the author, and to provide information about the work. Since no information is found in the biographical sources about the author, it is aimed to bring our study to the history of literature and to be a source for future studies about the author and the work.

Keywords: Debate, Sheikh Mehmed Vani, Munazara-i Fukara, Sufi, Kalender.

* Bu makale, yayımlanmamış yüksek lisans tezinden hareketle hazırlanmıştır. Bk. Kenar, 2020.

Giriş

Arapça’da “bakmak, düşünmek” anlamına gelen, nazara fiilinin müfâ’ale kalıbından türeyen münâzara, “karşılıklı görüş ve mütâlaada bulunmak” (Diriöz, 1980: 20); “iki uçlu bir konunun belli kaide ve usuller çerçevesinde iki kişi veya grup tarafından müdafaa edildiği tartışma” (Aksoy, 1986: 468) ve “karşılıklı olarak bakmak ve düşünmek” (Yavuz, 2006: 576-577) şeklinde ifade edilmiştir.

Münâzarada canlı ve cansız varlıkların birbirine zıt olması şartı aranır. Bu iki karşıt nesne, münâzarayı belirli kurallar çerçevesinde gerçekleştirir. Burada amaç, gerçeğin ortaya çıkarılmasıdır. Münâzarada önemli olan gerçeği ortaya çıkarmak için yapılan tartışmada karşı tarafın iddiasını geçersiz kılmak, kendi iddiasını ise delillerle desteklemektir.

Münâzaranın bir tür mü yoksa tarz mı olduğu her zaman tartışma konusu olmuştur. 14. yüzyıldan 19. yüzyıla gelinceye dek gerek manzum gerek mensur pek çok münâzara muhtevalı eser kaleme alınmıştır. 14. yüzyıla kadar olan münâzara içerikli eserler müstakil bir eser olmayıp manzum ve mensur parçalardan oluşmaktadır.

14. asırdan 19. asra değin müstakil olarak çeşitli konularda münâzaralar yazılmıştır (Köksal: e-kaynak). 20. yüzyılda ise münâzara içerikli eserler görülmemeye başlamıştır. 16. yüzyıla kadar yazılan münâzaralar sayı bakımından az olmakla beraber bu yüzyıldan sonra yazılan eser sayısı artmış ve başlı başına bir tür olarak karşımıza çıkmıştır

Şeyh Mehmed Vâni

Şeyh Mehmed Vâni hakkında ne tezkirelerde ne biyografik kaynaklarda ne de tez metnini oluşturan nüshada bir bilgiye rastlanılmamıştır. İncelediğimiz çalışmalarda ise Vâni isminde olan iki kişiden bahsedilmektedir.¹ Biri 1592’de vefat eden ve Vankulu Lügati’ni çeviren Vâni ve diğeri ise IV. Mehmed zamanında Bursa’da yaşamış, 1684 tarihinde vefat eden Mehmed Vâni’dir. Ancak nüshanın yazılış tarihi 1686-1691 olduğundan burada bahsedilen şahsın Vâni olmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle yazanın başka eserlerinin olup olmadığı, dil, üslup ve bakış açısının nasıl olduğu gibi özelliklere ulaşamamıştır.

17. yüzyılda yazıldığı tespit edilen eserin 1^a sayfasında “...ammâ ba‘d bu faķîr-i ĥaķîr dervîş Şeyĥ Meĥmed el-Mevlevî sebt-i iķdâma ‘alâ-ťarîķi’l-Mevlevî eş-şehîr bi’l-Vânî ‘unfuvân-ı şebâbdan...” ifadesinde adının Şeyh Mehmed Vâni el-Mevlevî olduğu görülmüştür.

Mukaddimede yer alan sebep-i telifte kendisinin anlattığına göre Kudüs’e tayin edildiğini ve orada Mevlevî şeyhliği yaptığını dile getirmiştir. Eserde yer alan “Ya‘nî gülistân-ı ‘âlemüñ ser u ser-bülendi Bostân Efendi ĥazretlerinüñ ism-i şerîfi ile nâmed olundu.” ifadesine göre Mevlevî şeyhlerinden olan Bostân Efendi’ye ithaf edilmiştir. Abdülhalîm Çelebi’nin oğlu olan Bostân Efendi, Kara Bostân namıyla da

¹ Bk. Bursalı Mehmed Tahir, 2009; Şemsettin Sâmî, 1996: 4678; Uşşâkizâde İbrahim Hasib Efendi, 2017; Benli, 2019: 106; Abdulkadiroğlu, 1998: 209.

bilinmektedir. 1705-6 yıllarında vefat ettiği bilindiğinden Vâni'nin Bostân Efendi ile aynı dönemde yaşadığı ve Mevlevî şeyhi olduğu için de onun etkisinde kaldığı söyleyebilir.²

1. Vâni'nin *Münâzara-i Fukarâ* sısı

Münâzara-i Fukarâ, gelenekteki birçok münazara metni ile içerik bakımından benzeşmektedir. Eserde sûfî-i mücâvirle kalender-i müsâfirin karşılıklı konuşmaları yer almaktadır. Bu iki tip, metnin temel noktası olan “Seyahat mi yoksa ikâmet mi etmeli?” sorusuna cevap aramaktadırlar.

Seyahat, sûfilerin nefsi terbiye etmek ve Hakk'a ermek için bedenle veya kalple yaptıkları yolculuk anlamında bir tasavvuf terimidir. Âlimleri, şeyhleri, takva sahibi sâlih müminleri, akrabaları, arkadaşları, mübarek beldeleri ziyaret etmek; ilim ve edep öğrenmek, yolculuğun zorluklarına katlanarak nefsi terbiye etmek, riyâzet yapmak, şöhretten kaçıp bilinmeyen bir memlekette tanınmayan biri olarak yaşamak, fitne fesaddan uzaklaşmak ve hicret etmek seferin maddî ve bedenî sebep ve gayeleridir.³ Tasavvuf ehlinin yaptığı sefer daha çok manevîdir. Bu sefer, kötü huydan güzel huya ulaşmak ve güzel olan huyu da daha güzeline ihraz etmektir.

Münâzarada tartışılan diğer bir konu olan uzlet ise sözlükte bir kenara çekilme, alâkayı kesme, beden ve düşünce itibarıyla ayrı olma gibi anlamlara gelen, tasavvufta bir zâhidin ve sûfinin Allah'a daha fazla ve daha ihlâslı bir şekilde ibadet etmek için dünyevî işlerden kendilerini soyutlayarak bütün varlığıyla Hakk'a yönelmesini ifade eder.⁴ Uzletin asıl gayesi nefsi terbiye edip Hakk'ın yakınlığını kazanmak olduğundan insanın hakikate ulaşması için maddî yaşantısından, bedeninin arzu ve isteklerinden uzaklaşması, uzlet yaşantısına yönelmesi gereklidir. Dolayısıyla ruh, gerçek benliğinin farkına vararak hakikate ulaşır.

Münâzara-i Fukarâ, seyahat kalender-i müsâfir ve uzlet ise sûfî-i mücâvir tarafından temsil edilmektedir. Eserin telif tarihi “temme kitâbü'l-münâzarati'l-fuķarâi bi-^çavni'llâhi'l-meliki'l-vehhâb bi-irtiyâbi fî evâḫiri cemâde's-sânî (H.1102)” ve “Tâ bu sene-i mübâreke kim seb'un u tis'üne elfen” ifadelerinde belirtilen 1686-1691 senesi aralığıdır. Yine nüshanın sonunda yer alan tarih manzumelerinde de H.1097 senesi düşülmüştür. Ayrıca nüshanın sonunda da cemâde's-sânî yazılıdır. Buradan da anlaşılacağı üzere nüshada iki tane telif tarihi bulunmaktadır. Bu sebeple eserin 1686-1691 yıllarında yazıldığını ifade etmek daha doğru olacaktır.

Vâni, Kudüs'e tayin edildiği ve orada Mevlevî şeyhliği yaptığı süre içerisinde sûfî ve kalender arasında gerçekleşen bir münâzaraya şahit olmuş, bu olayın etkisinde kalarak eserini kaleme almıştır.

² Bk. Esrâr Dede, 2018: 49-51; Mehmed Süreyyâ, 1996: 17; Mustafa Sâkîb Dede, 1867: 183; Tuman, 2001: 105.

³ Bk. Uludağ, e-kaynak.

⁴ Bk. Uludağ, e-kaynak.

Münâzara-i Fukarâ'nın hem dil hem de içeriği Vâni'nin başarılı bir isim olduğunu göstermektedir. Öncelikle Vâni, nesir dili bakımından oldukça akıcı bir üslup kullanarak anlatımını süslü ifadelerle kesintiye uğratmamıştır. Eserde tanınmış şairlerin şiirlerinin yanı sıra kendi şiirlerine de yer vererek nazım konusunda da yeteneğini göstermiştir. Müellifin Türkçe, Arapça ve Farsçaya hâkim olduğu eserde zikrettiği örneklerden anlaşılmaktadır.

1.1. Muhteva

Münazarada önce hamdele, salvele ve sebab-i telif bölümlerine yer verilmiştir. Bu girişin ardından sırasıyla mukaddime, dört meclis ve hâtıme bölümleri gelmektedir. Mukaddimede münâzaranın konusu ve tarafları hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Seyahat ve ikâmet mevzusuna giriş yapılmış, taraflar belirtilmiştir. Birinci mecliste konu hakikatin ne olduğu ve ona nasıl ulaşılacağı anlatılmıştır. Kalenderlere göre her şeyde Allah'ın yansıması olduğundan varlıkların dış görünüşüne bakarak değerlendirmek yanlıştır. Ayrıca seyahat etmek bazı ibadetleri de yerine getirmeyi zorlaştırır. Seyahati gerekçe göstererek oruç tutmazlar ve seferlerini de kutsal yerler dışında uzak ülkelere yaparlar. Sûfilere göre ise hakikat, insanın içinde gizli olduğundan bunu seyahat ederek aramak yanlıştır.

İkinci mecliste dış görünüşten, fiziksel özelliklerden ve ahlâk sahibi olmaktan bahsedilmiştir. Sûfi, ikâmet etmenin üstünlüğüne delil olarak ikâmet edenlerin hem sûret hem de ahlak güzelliğine sahip olduğunu vurgulayarak sûfilerin temiz giyimli; kalenderlerin ise pis elbiselerine ve perişan hallerine dikkat çekmiştir. Tesbih, seccâde ve âsâ sûfi için önemlidir ancak bunların yanında tarak, misvak, ferâce ve yamalı hırka gibi eşyaları da kullandıklarından kalenderler tarafından gereksiz eşya kullandıkları yönünde eleştirirler. Ayrıca bu eşyalar ile sûfilerin riyakârlıklarını gizlediklerini söyleyerek eleştiriye devam eder.

İkinci mecliste önemli bir yer teşkil eden evlilik konusuna da değinilmiştir. Dul bir kadından eş olamayacağı, kadının iffet sahibi olması gerektiği anlatılmıştır. İyi bir eşe ve evliliğe sahip olmak seyahat ile değil, ikâmet ile mümkündür. Zira hayırlı bir eşe sahip olunursa dünyaya gelen çocuk da hayırlı olur. Kişi o zaman gönül rahatlığı ile ibadet edebilir ve tüm işleri de yolunda gider.

Hakikat yolunun sâlikleri bu cihan aşkının neşesinden ve manevî zevkenden faydalanırlarsa amaçlarına ulaşır. Ancak maddî aşkı isteyen içe işleyeni bilemez, aşk ehlinin sırrına ulaşamaz. Gerçek aşk, akıl ile bilinmez. His kuvveti ile o makama varılmaz.

Üçüncü meclis, ikinci meclisin devamı niteliğinde olup burada taraflar ilim ve hüner sahibi olma konularına değinmişlerdir. Kalenderler kötü huylu, hasetçi, yalancı, nefislerinin ve kalplerinin kirliliği, zararı çok ve yüzlerinde şerrin eksik olmadığı kimselerdir. Hiçbir şey bilmedikleri, yaptıkları ve sergiledikleri davranışlar sebebiyle toplumda nam sahibi kişilerdir.

Dördüncü mecliste taraflar arasındaki tartışma bir karara bağlanmıştır. Sûfiye göre sâlih kişi, Allah vergisi marifet ilmi ve ihsan sahibidir. Seyahat ile bunlara sahip olmak mümkün değildir. Kişi, sabırlı olursa kendi vatanında dahi ilim sahibi olur. Bu yüzden ilme tâlip olan kişinin seyahate de gurbete de gitmeye ihtiyacı yoktur.

Münâzaranın sonunda orada bulunanlar, tarafların delillerini yeterli bulmadığından âdil ve tarafsız bir karar için hem seyahat hem de ikâmet etmiş bir pîre başvurlar. Bu pîr, kalender olmadan mücâvirin, mücâvir olmadan da müsâfirin yaşayamayacağını söyler. Yani biri olmadan diğersinin de olamayacağını dile getirir. Pîrin bu sözünden sonra taraflar birbirinden özür diler ve ikiliği bırakıp vahdete ulaşırlar. Hâtîmede ise münâzarayı yazmadaki amaç belirtilmiştir.

Münâzara-i Fukarâ seyahatin mi yoksa uzletin mi dînen daha faydalı olacağını işlendiği bir münâzaradır. Konu sûfi-i mücâvir ve kalender-i müsâfir nezdinde karşılıklı konuşmalar şeklinde vermiştir.

Kalender-i müsâfir, her şeyde bir hikmet, her kalpte ve yüzde Hakk'ın esmâsının tecelligâhı olduğunu söyler. Bu nedenle varlıkları dış görünüşlerine bakarak değerlendirmek oldukça yanlıştır. Seyr ü seferde oldukları için fakr u fena içerisinde görünen kalenderler için de durum aynıdır. Elbette onların, diyarlarını terk edip sefere çıkmalarında derin bir mânâ vardır. Kalendere göre sûfi, cehaleti nedeniyle bu mânânın farkına varamamış bir zattır:

(...)‘ âkıl-ı kâmil oldur ki her şey ’e hikemiyet ü ‘ibret ile nazar kıla ve ‘âlem-i ‘âmil her cüz ’ün külliyyetinde bâ-ğaber ola. ‘ Âkıllar dimişler ki ey merd-i hakq qarıncaya merdâne bağ hâkîkatde her sîne esrâr-ı Subhâniyyeye gencînedür ve nefsi- ‘ ömrde her çehre-i envâr Yezdâniyyeye âyinedür...Gürüh-ı musâfirân-ı kalenderâni şüret-i faqr [u] fenâda görmek ile hâlî mi şândü ve terk-i şehr [ü] diyâr ve seyr [ü] sefer ile gurbeti ihtiyâr itmelerinü me ’âlî yok mı anladuğ. (4^b)

Kalender, seyahatin faydasını uzun uzun anlattıktan sonra bu uğurda çekilen cefaların boşuna olmadığını ve bunun aslında kaza ve kaderle ilgili olduğunu belirtmiştir. Nitekim cevri cefa yalnızca seferdeki insanların değil herkesin başına gelebilecek bir durumdur. Ayrıca hak yolunda kendi varlığından geçip acılar çekmenin sonu ebedî mutluluktur:

Ve eger müsâferetün renc-i meşakkati var ise zevk-i râhatı dağı vardır ne an ki mücerred seferde zahmet ve mücâveretde zevk-i râhat ola belki ‘ aksdür zirâ erbâb-ı hikmet zevâyâ’ d-dünya meşhûnete bi’z-zerrâyâ⁵ dimişlerdür. (5^a)

Sûfi, kendisinin savunduğu şeylerin aslında Allah'ın emri olduğunu belirterek söze başlar. Ona göre kâmil şeyhlerin nazarında, seyahatte perişan

⁵“Dünyanın her yeri zorluklarla doludur.”

olmaktansa uzlette kalmak daha üstün ve faydalı bir davranıştır. Zira hakikat insanın içinde gizli olduğu için bunun dışarıda seyahat ederek aranması yanlıştır:

Şûfi-i mücâvir eyitdi ki ey bî-derd-i bî-hüde-gerd bizden bu beyân-ı takrîr ve bu tıbyân-ı ta'c bir kendümüze tevķîr ü tã'ife-i tahķîr degüldür belki ta'c ayyün-i hükm-i perverd-gâr ve teybîn-i emr-i Kirdgâr'dur... İmdi sâlik-i tarîkat olan kimesne güşe-i 'uzletde ve künc-i ferâgatde fâriğu'l-bâl olsa diyâr-ı ğurbetde sefer-i seyâhat ile şürîde-hâl olmağdan efdal [u] ekmele olduğu meşâyih-i kümmel katında bilâ-cedeldür. Zîrâ kim her şey kim 'âlem-i zâhirde maħdüddür ve fi-enfûsiküm efelâ tubşîrüne⁶ işâreti ile vücûd-ı insânda mevcüddür. Pes tâlib-i maķşûdını ħâricde cust u cû itmek 'inde'l-urefâ merdûd u maķrûddür. (6^b)

Seyahat halinde olmak dinin bazı şartlarının yerine getirilmesine engel olmaktadır. Mesela kalenderler, seferi gerekçe göstererek Ramazan ayında oruç tutmamaktadırlar. Seyahatlerini de Kabe gibi kutsal yerlerden ziyade Gürcistan ve Türkistan gibi uzak diyarlara yapmaktadırlar. Sûfi, verdiği nasihatlerle onları gaflet uykusundan uyarma çabası içerisinde olduğunu vurgular:

(...)cümleden biri şalât [u] şıyâm ki şurûṭ-ı İslâm ve ķurretü'l-'ayn-ı ħaşşu 'âmmdur vaķt olur ki muķtezâ-yı sefer ile pes ferdâya ķorlar ve şavm-ı Ramażânı ħod peşmîne ħelvası gibi yirler... Pes imdi şâlikân-ı râh-ı tarîkat ve tâlibân-ı sırr-ı ħaķîkat katlarında bu maķûle sefer [ü] seyâhat bi'l-küllîye sefâhat u 'ayn-ı veķâhatdur ki 'azm itdükleri Gürcistân ve yüz urup gıtdikleri Türkistân olup Ka'be-i maķşûddan şad merĥale dūr olurlar. (7^a)

Sûfi ve kalender, karşılıklı olarak düşüncelerini alıntılar yaparak savunurlarken kalenderin aşağıdaki ifadeleri münazaraların genel karakteristiğini yansıtmaya açıktır. Çünkü münâzara metinlerinde iddiaların delillendirilmesi, kanıtların ortaya konması gerekir. Kalender bu duruma dikkat çekerek sûfiden söylediklerine delil getirmesini ister:

El-ĥaķ ħaşm ilzâm-ı safsata ile ve müdde'î iķdâm-ı mağlata ile olmaz. Eger hüccet [ü] bürĥanun var ise getür ve illâ şudâ'ı nizâ'ı ortadan götür.

Şûfi-i mücâvir eyitdi: Ey bî-ĥired bu emrün hüceci felekiyyü'l-esâsdur ve necm-mişâl bî-ķıyâsdur.

Ķalender-i müsâfir eyitdi: Elezzü'l-keĻâmü vecizhu ve aĥseni'l-meķâlü a'cezhu⁷ ol kim muĥtaşar-ı müfid ve mu'teber-i sediddür beyân ile.

Şûfi-i mücâvir eyitdi: Ey ĝâfil-i câhil ķışşa-ı Âdem [ü] Ħavva fi'l-cenneti'l-me'vâ senün su'âlüne tamâm sedd ve benim

⁶“...hatta kendinizde de hiç görmüyor musunuz?” ez-Zâriyât 51/21 (Erişim: 5 Haziran 2021).

⁷“En lezzetli kelimeler ve en güzel sözler acizdi.”

cevâbuma muhkem seneddür ki ‘ alleme “Âdeme’l-esmâ’ e küllehâ”⁸
ikrâmı ile mükerrerem ve mescûd-ı melâ’ike olmasıyla muhterem
olmuş iken nitekim hâzret-i Mevlevî buyurur. (8^b)

Sûfî, delil olarak Hz. Âdem ve Havva’nın hareket ettikleri için cennetten çıkarılmalarını göstermiş; ancak kalender bunun doğru bir delil olmadığını söylemiştir. Çünkü onlar hareket etmeleri nedeniyle değil, Allah’ın yasağna uymadıkları için başlarına felaketlerin geldiğini ve cennetten çıkarıldıklarını ifade etmiştir. Sûfî de kendisi için en güzel delilin Hz. Peygamber’in hicreti olduğunu, kalenderin kendi seferi ile Hz. Peygamber’in hicretini aynı kefeye koymasını doğru bulmadığını söylemiştir.

Münâzaranın devamında kalender hac yapmak, evliyâ kabirleri ile Medine’yi ziyaret etmek için yapılan seyahatin gerekliliğine dikkat çeker. Sûfî, bunu kendilerinin de yaptığını söyler ama kalenderlerin ömrünü sefer ile geçirmesini eleştirir. Sûfîlerin değer verdiği sefer, gönülden yapılandır:

Kalender-i müsâfir eyitdi: Ey mücâvir-i câhil ve ‘ilm-i
ma’ rifetde nâ-kâmil hiç kütüb [ü] resâilde görmedüñ mi ki enbiyâ
ve rüsül kabr-i şeriflerinde zindelerdür...Meşhed-i muṭahhara-i
aşfiyâ ve merḳad-i münevver-i evliyâ ziyâret olunur ki ervâḫ-ı
muḳaddeselerinden istimdâd-ı feyz vâsıtasıyla elṭâf-ı Rabbânî ve
murâdât-ı dü-cihânîye maḫzar olunur. (12^a) Ve ol daḫı zamân-ı
‘ömr-i fânîde ve evân-ı kâmrânîde bir kerre teklif olunmuşdur
ammâ sizün müsaferetünüz ve seyr [ü] seyâḫatünüz nice eyyâm [ü]
dühür ve nice seneler mürür [u] ‘ubür eyler ki bir maḫalde ârâm ve
bir yerde maḳâm (12^b) itmeyüp şaḫârî vü berârîde serserî olup
gezersiz.

Sûfî, ikâmet etmenin üstünlüğüne delil olarak ikâmet edenlerin hem sûret hem de ahlâk güzelliğine sahip olduğunu vurgulayarak sûfîlerin temiz giyimli; kalenderlerin ise pis elbiseleri ve perişan hallerine dikkat çekmiştir:

Şûfî-i mücâvir eyitdi: Ey kûteh-naḫar-ı bî-iz’ân ṭâ’ife-i
mücvâvirân ve zümre-i şûfiyân-ı gürûh-ı müsâfirân kalenderândan
efḫâl olduklarına delîl [ü] bürhân ve hüccet [ü] beyânıñ (15a) biri
daḫı ḫüsn-i şüret ve luṭf-ı sîretdür ki şâhid-i kemâl-i serîretdür
(14^b)...salavât-ı işrâḳ [u] duḫâdan yüzleri tâb-nâk ve âb-ı vuzûdan
çehreleri şâf [u] ṭarab-nâkdur. Ve liḫye-i mükemmel ile ḫilyeleri
laṭîf ve çeşm-i mükâḫḫal ile şüretleri zarîfdür. (15^a)

Kalender buna cevap olarak Allah’ın her zaman gösterişe önem vermediğini, aslolanın içerde olduğunu söyler. Sûfî, kalenderlerin dilencilik yapmalarını; kalender de sûfîlerin mal biriktirmelerini eleştirir.

Sûfîler için tesbîh, asâ ve seccâde önemlidir. Tarak, misvak, sarıklı ferâceler, yamalı hırka ve elbiseler gibi eşyaları kullanırlar. Ancak kalenderler bunları

⁸“ ...Allah, Âdem’e bütün isimleri öğretti.” el-Bakara 2/31 (Erişim: 5 Haziran 2021).

riyakârlıklarını gizlemek için kullandıklarını söyler. Ayrıca sûfilere giyim-kuşam ve gereksiz eşya kullanımından dolayı eleştirirler:

Ve bundan sonra tarîk-i şaşavvufda fuqarâ için vaz^ç olunan sünnet-i evliyâ-yı kirâm ve âdâb-ı aşfiyâ-yı^ç izâm ki tesbîh ü^ç aşâ vü seccâdedür. Dâ^ç ve misvâk ve şâne ve keş-i müze-i şüfîyâne ve pâk hırkalar gûn-â-gûn murakka^ç lar ve nazîf nîm-tenler ve câmeler ve taylaşân ve dürrâ^ç alar ve bunlara beşzer hürde-i fakr kim^ç ulemâ-yı şâlihîn ve meşâyih-i mütekkaddimîn isti^ç mâl idgelmişlerdür. (15^a)

Kalender, yukarıdaki görüşün tersini savunarak sûfilere yüzlerine ve dış görünüşüne bakanların “La havle velâ kuvvete ilâ billahî”⁹ sözünü tekrarladıklarını ifade eder. Bu sebeple sûfilere, ne evliyaların türbelerine ne de Allah’ın ibadethanelerine girmeye yüzleri yoktur.

Kalenderlerin elbiseden kastı mahrem yerlerinin örtülmesi, soğuktan ve aşırı sıcaktan bedeni korumaktır. Yani elbise süs için değildir ve zorunlu haller dışında kullanılmamalıdır:

Ammâ müsâfirân-ı kalenderân ki muқтаzâ-yı müsâferet ile libâs-ı jende ve câme-i^ç amel-mânde püşide kılmakdur ol dağı sünnet-i merdân-ı tarîkat ve de^b-i evliyâ-yı hâkîkatdür. Zirâ anların katında libâsdan maşşud setr-i^ç avret ve harr u berdden bedeni hıfz [u] hırâsetdür ve illâ zînet için degüldür. (17^a)

Sûfiye göre kalenderler, çöllere Mecnun’u gibi yarı çıplak bir halde serseri gibi gezmektedirler. Kalender ne dış görünüşün ne de mal sahibi olmanın önemli olmadığını; asıl güzelliğin ise kalpte ve amelde olduğunu dile getirir.

Kalenderler, sûfilere hikmet sahibi olmayanların delil sahibi de olamayacağını, bu sebeple abes sözler söyleyeceği ve hurafe inançları olacağını söyler. Yani sûfilere söylediği sözleri boş, yaptıkları ibadetleri de hurafe olarak adlandırmıştır. Kısaca söyledikleri sözlerle kulak verilmemesi ve yaptıkları ibadetlere de inanılması gerektiğini savunmuştur.

Sûfi burada önemli bir konu olan evlilikten de bahsetmektedir. Akıllı kadının, karakter ve huyda anneden, hizmette cariye, sadakatte ise dostlardan bile yüce olacağını söyleyerek evlilikte eş seçiminin önemine vurgu yapmıştır. Hatta dul kadından eş olamayacağı burada önemli olan kadının iffet sahibi olması gerektiği açıkça anlatılmıştır. Ancak böyle bir eşe ve evliliğe sahip olmak yalnızca ikâmet ederek gerçekleşebilir. Sürekli seyahat ederek hayırlı bir eş bulmanın zor olduğunu böylelikle evliliğin de olmayacağını belirtir. Eğer dinin emir ve şartları altında nikâh ile bir çocuk dünyaya gelirse kişi gönül rahatlığı ile ibadet edebilir; nikâh dışı dünyaya gelen bir çocuğun hayırlı olacağı ise şüphelidir. Yani böyle bir insanın evladı hayırlı olursa işleri de ibadeti de hayırlı olur. Ve yine eğer vefat ettiğinde yerine geçerse toplum iyi bir evlat yetiştirdiğine dair o kişiyi hayır duâ ile anar ve ruhunu şâd eder. Fakat kalenderler bu faziletten ayrı ve bu mükemmellikten ayrı kalmışlardır:

⁹ “Kuvvet yalnızca Allah’ındır.” el-Kehf 18/39 (Erişim:5 Haziran 2021).

(...)hükemâ dimişlerdür ki zen-i hoş-sîret-i maḥabbet [ü] şefkatinde mâdere ber-â-ber ve ḳanâ‘at [ü] hıdmetde cāriyeye hem-ser ve ülfet [ü] şadaḳatde dostlardan bālâterdür... Maḥşûl-ı kelâm emr-i nikâh maḥâsin-i umûr-ı dîn ve maşârif-i cünd-i şeyâṭîn ve sebep-i ibḳâ-yı vücûd-ı enâm ve tekşîr-i sevâd-ı İslâm ‘dur...veled-i şâlih vücûda gelürse ‘âlem-i pîrlikde umûrına muâ‘venet ve kârında murâfaḳat idüp ḥuzûr-ı ḳalb ile ṭâ‘at ve şafâ-yı ḥâtır ile ‘ibâdet itmege bā‘iş olur. (19^a)

Kalenderler, hakikat yolunda olan sâliklerin bu cihan aşkının neşesinden ve manevî zevkenden faydalanırlarsa doğru yola ulaşacaklarını söyler. *Mecâlisü'l-Uşşâk*'ta altmıştan fazla şeyh ve meşhur kişinin delikanlılar sayesinde doğru yola ulaştıkları yazılıdır. Ve çoğu kişi, bu delikanlıların güzelliğini seyredip şiirler söylemiştir:

Ve Mecâlisü'l-‘Uşşâk nâm kitâb-ı bî-hem-tâda altmış ‘adedden ziyâde meşâyih-i kibâr ve meşhûr-ı nâm-dârların sebep-i irşâdların ve ḥuşûl-i murâdların sâde-rûlar yüzünden olduğın irâd itmişdür. Ve ekşer-i kibâr-ı meşâyih temâşâ-yı ḥüsn-i dil-dâr ve seyr-i çehre-i tâb-dâr idüp ve anların ḥaḳḳında nice kelâm [ve] manzûme-i dürer-bârları şâdir olmuşdur. (23^a)

Ancak her aşk şiiri yazan kimsenin maddî aşkı anlattığını söylemek doğru değildir. Maddî aşkı isteyen içe işleyeni bilemez, aşk ehlinin sırrına ulaşamaz. Gerçek aşk, akıl ile bilinmez, his kuvveti ile o makama varılmaz.

Sûfi, meydanın bir köşesinden çıkarak kalenderlerin kötü huylu, rezil, zararlı ve yüzlerinde hayır olmayıp şerrin eksik olmadığı kimseler olduğunu anlatır. Aslında hiçbir şey bilmediklerini, yaptıkları ve sergiledikleri davranışlar sebebiyle toplumda nam sahibi olduklarını söyler:

Bu ṭâ‘ife-i müsâfirân-ı ḳalenderânın ekşeri ḥabîş-nihâd ve ehl-i lec-‘inâd-ı şüh-çeşm [ü] bed-ṭıynet ve bî-âzar mehlurdür ve şıfatlarında rezâlet [ü] zarar çokdur ve nihâdlarında temeyyüz-i ḥayr [u] şer yokdur. Ve ‘aḳl [u] dâniş [ü] ma‘rifetden bî-behreler ve cehl [ü] belâhet [ü] denâ‘et ile şöhre olmuşlardır. Nâ-pâk [ü] bî-idrâk ve mûzî-i bî-bâḳlardır. (25^b)

Sûfi, kalenderi yalancı ve hasetçi olmakla suçlar. Onların utanma duygusundan yoksun olduklarını, nefislerinin ve kalplerinin kirliliğini söyler. Kalbi inkâr ve tabiatı cehalet olan dış görünüşünü değiştirse de faydası olmaz. Kalender ise bu eleştiriye sūfinin işinin gösteriştense başka bir şey olmadığını söyleyerek cevap vermiştir. Çünkü onun ibadetleri de mescide gitmesi de aslında topluma gösteriştense başka bir şey değildir. Yine sūfilere giyim kuşamlarından, yeme içmelerinden dolayı sahte şeyh olduklarını ifade eder ve onları eleştirir. Sūfiler de kalenderleri halktan sadaka ve zekât alması yönünde eleştirmiştir.

Kalenderler kendilerini hüner sahibi ve marifet olgunluğuna ulaşmış kişiler olarak adlandırdığından toplumda ilgi görmüşlerdir. İnsanın şerefi yüz güzelliği

değil, hüner sahibi olmasıyla eş değerdir. Fakat sūfinin marifet ve hünerden yoksun olduğunu söylemiştir:

Ve her şâhib-hüner ki bu beş fazîleti tarîk-i ma'âş mu'âşeretine rehber ve binâ-yı kâr [u] muşâhebetine pişter eyleye her neye kim kaçd eylese behre-ver ola ve her diyâra kim vara refîk-i yâr ve muşâhib-i ğam-güsârdan hâlî olmaya.

Evvelâ bed-kârlıktan 'âr itmek ikinci nîkû-kârlığı kendüye şî'âr itmek üçüncü mevâzî' -ı töhmetden ihtirâz itmek dördüncü mekârim-i ahlâkı kendüye lâzım kılmak beşinci âdâb-ı mu'âşereti cemî' -i evkâtda mürâ'at eylemek. Her kimse ki bu menâkıbı câmî' ola hiç bir diyârda ğurbet [ü] kurbet aña yol bulmaya ve râhat-ı mü'âneseti vaşet-i ğurbete mebeddel olmaya. (33^b)

Sūfiye göre kalender kaza ve kaderden habersizdir, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğini bilmez; ancak unutulmamalıdır ki bütün varlıkların rızık ezelden bellidir ve Allah'ın rahmeti, dünya malından daha hayırlıdır.

Kalenderlere göre insan cennet hırsıyla bürünmüş bir varlıktır. Hırs, masiva sevgisine düşkündür. Onu bitirmek için çabalamak deliliktir. Olgun ve akıllı insan ne var olduğuna sevinir ne de yok olduğuna üzülür. Ehil sahibi olmayanla da konuşmak fazilet sahibi olmayı gerektirir. Her diyarda bir hüner ve nam sahibi bulunur. O azizlerin meclise gelişi ise sefer iledir. Onların eylemleri marifet delilinin sözleridir.

Ona göre salih kişi, Allah vergisi bir marifet ilmi ve ihsan sahibidir. Tâlip talebinde sabırlı olursa ona kendi vatanında bile bu ilmin tahsili nasip olacaktır. Nitekim bu ilim tahsili için tekke ve dergâhlarda şeyhler ve âlimler bulunur. Eğer tâlip olmak isteyenler sabırlı ve kararlı olurlarsa şeyhler ve âlimler onların bu isteklerinde boş kalmazlar. Bu yüzden ilme tâlip olan kişinin seyahate ve ğurbete de gitmeye ihtiyacı yoktur:

(...)ve bir tâlib ki talebinde şâdık ola aña taşşîl-i 'ulûm kendü vatanında dağı muvâfık olur...Huşûşan şehrimüzde ve tekye vü hânkâhlarımızda bunca meşâyiğ-i kibâr ve 'ulemâ-yı ebrârlar bulunur... Her biri fi-zamâninâ hayre'l-celis ve ni' me'l-enîs olup ders-i bahş-i dîni ve irşâd [ü] ihdâ-yı tarîk-i yaqînî iderler. (38^a)

Kalender ise sūfiyi bu konuda eleştirir. Tekke ve dergâhlardaki şeyh ve âlim geçinenlerin çoğu yanlış ibâreler ve terimler ezberlemişlerdir. Sırf bu görüş ve bilgi ile insanları etki altına almışlardır. Kalenderlere göre sūfiler daima ikiyüzlüdür ve etrafta insan-ı kâmil olarak geçinirler. Ama her biri öyle şeytandır ki insanları doğru yoldan saptırırlar:

(...)şehrimüzde ve tekye vü hânkâhlarımızda 'ulemâ-yı ebrârlar ve meşâyiğ-i kibârlar bulunurlar ki didüğ fi-zamâninâ 'ulemâ vü meşâyiğ geçenerün ekşer fûnûn-ı cünûn ve cünûn-ı fûnûn birle meftûl u mağbûn olup birkaç 'ibârât-ı sakîm ve istilâhât-ı 'aķîm ezberlemişdür tâ kim sâde dillerün dimâğımı bu efsûn ile ser-â-sîme ve selîm-hâtırlaruñ kulûbını bu afyon ile dü-nîme eyleyeler. (38^b)

Sûfî kalenderin bu sözlerinden sonra birkaç kötü tabiatlı kişi yüzünden şereflerinin ve kudretlerinin gözden düşmeyeceğini söyler. Tabiatları köpek gibi olanların havlamasından ve inançsızların söylediklerinden iffetleri kirlenmeyecektir.

Sonuç

17. yüzyılda yaşadığı bilinen Şeyh Mehmed Vâni, Kudüs'te Mevlevî şeyhliği yapmış, eserinde Türkçe, Farsça ve Arapça manzum örneklere yer vererek ilmî bilgisini göstermiş, mensur yanında kendi yazdığı şiir örneklerini de eserinde vererek manzumda da usta bir şahsiyet olduğunu kanıtlamıştır.

Münâzara-i Fukarâ'nın yazılmasındaki amaç, tasavvuf geleneğinde iki önemli terbiye metodu olan uzlet ve seyahatin hangisinin önemli olduğunu tartışmak, ikisinin de benzer fonksiyonları olduğunu ortaya koymak ve ispatlamaktır.

Vânî'nin eserindeki önemli bir özellik de her iddiaya bir delil getirmesidir. Bunu iki tarafın üslubu bozulmadan yapmıştır. Âyet, hadis, evliya menkıbeleri ve manzumelerden alıntı yaptığı görülmektedir.

Dördüncü meclisin sonunda bir karara varamayan sûfî-i mücâvir ve kalender-i müsâfir hem ikâmet hem de seyahat etmiş bilge ve âdil bir pîre başvurmuş, pîr bir tarafına sûfîyi ve diğer tarafına da kalenderi alarak onlara kalender olmadan mücâvirin, mücâvir olmadan da müsâfirin yaşayamayacağını söylemiştir. Böylelikle bu iki taraf, pîrin vasıtası ile asıl neticeye ulaşmış ve birbirlerinden özür dileyerek münâzarayı sonlandırmıştır. Burada Vâni, tasavvuf geleneğinin her iki terbiye metodunun da önem arz ettiği kanaatinde.

Hikemî, tasavvufî ve ahlakî bir konuya sahip olan *Münâzara-i Fukarâ*, mensur yazılmış müstakil bir eserdir. Yazılan diğer münâzaralar ile ortak özelliklerine bakıldığında aklî/naklî delil getirmek, hakikati ortaya çıkarmak, tarafların birbirini alaya alıp kırıcı sözler söylemesi ve kavgaya benzer tartışma yaşanması, âdil ve tarafsız özelliklerle hem ikâmet hem de seyahat etmiş bir hakem vasıtası ile orta yolu bularak münâzaranın son bulması sayılabilir. Eserin diğer münâzaralardan en önemli farkı ise Vâni'nin bizzat şahit olduğu bir olaydan hareketle eserini kaleme almasıdır. Münâzaralarda tarafların genellikle hayvan, cansız varlıklar ve soyut kavramlar olduğu görülmektedir. Ancak nadiren de olsa iki insan arasında geçen münâzaralar da bulunmaktadır. Bu münâzara iki insan arasında geçtiğinden diğerlerinden farklı bir özelliğe sahip olduğu görülür. Bu sebeple işlenen konu ve tarafların orijinal olduğu söylenebilir.

Gelenekteki münâzaralara gerek içerik ve gerekse işleyiş bakımından benzemektedir; ancak burada diğer eserlerde olmayan seyahatin mi yoksa uzletin mi dinen daha faydalı olacağı sorunsalı iki farklı tip tarafından karşılıklı konuşma ile çözülmeye çalışılmıştır.

Müellif, asıl konunun yanında evlilik, hayırlı bir eş ve evlat sahibi olmak, ahlak sahibi olmak, hakikat nedir ve ona nasıl ulaşılır, dış görünüş ve fiziksel özellikler, hac ve ibadet, sâlih kişi kimdir, ilim sahibi nasıl olunur mevzularını da tartışıp delillerle sunmuştur.

Kaynakça

- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim. (1998), *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân (İsmail Belîğ-Bursalı)*, Anıl Matbaa ve Ciltevi, Ankara.
- Aksoy, Hasan. (1986), “Münâzara”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C 6, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Benli, Şeyma. (2019), *Klasik Türk Edebiyatında Münâzara*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.
- Bursalı Mehmed Tahir. (2009), *Osmanlı Müellifleri*, C 2. Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- Diriöz, Meserret. (1980), “Türk Edebiyatında Münâzara”, *Milli Kültür*, 2(1), s. 20.
- Esrar Dede. (2018), *Tezkire-i Şu ’arâ-yı Mevleviyye (İnceleme-Metin)*, (Haz. İlhan Genç), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Köksal, Mehmet Fatih. (2006), “Münâzara”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 31, İstanbul.
- Mustafa Sâkîb Dede. (1867), *Sefîne-i Nefise-i Mevleviyân*, C 1, Kahire.
- Mehmed Süreyya. (1996), *Sicill-i Osmânî*, (Haz. Nuri Akbayar), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C 2.
- Kenar, Burçin. (2020), *Şeyh Mehmed Mevlevî-i Vâni’nin Münâzara-i Fukarâ’sı (İnceleme-Metin)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- Şemsettin Sami. (1996), *Kâmûsu’l-A ’lâm*, C 6, Kaşgar Neşriyat, Ankara.
- Tuman, Mehmed Nâil. (2001), *Tuhfe-i Nâilî*, C 1, (Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yayınları, Ankara.
- Uludağ, Süleyman. (2009), “Sefer”, C 36 *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul.
- Uludağ, Süleyman. (2012), “Uzlet” C 42, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul.
- Uşşâkîzâde İbrahim Hasîb Efendi. (2017), *Zeyl-i Şakâ’ik*, (Haz. Ramazan Ekinci). İstanbul.
- Yavuz, Yusuf Şevki. (2006), “Münâzara”, C 31 *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul.